

GUSTAV HENNYEY:

MAGYARORSZÁG SORSA KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT

Emlékiratok

(Folytatás; I. részét I. Világtörténet 1980/1. számban)

A közlemény I. részét a Világtörténet 80/1. számában a 87–101. oldalon közöltük. A továbbiakban Hennyey a fegyverszüneti tárgyalásokról emlékezik meg, majd ismerteti Roosevelt elnök 1944. szeptemberében Otto főherceg útján Horthyhoz intézett üzenetét, amely üzenet azonban nem jutott el Magyarországra. Az üzenet lényege az lett volna, hogy amennyiben a magyar kormány feltétel nélkül kapitulál az USA és Nagy-Britannia előtt, de nem teszi ezt szovjet vonatkozásban, s ha fegyveres támogatást nyújt a nyugati hatalmaknak Ausztria felszabadításában, úgy – a szövetséges hatalmak teheráni és egyéb megállapodásaival ellentétben – Magyarország „megőrizheti helyét a nyugati világban”. – Hennyey úgy vélekedik, hogy a magyar kormány e feltételeknek csak abban az esetben tehetett volna eleget, ha a nyugati hatalmak légi úton katonai erőket juttattak volna Magyarországra, erre irányuló kérését azonban elutasították. A továbbiakban az emlékiratnak az 1944. október 14–16-i eseményekre vonatkozó részét közöljük.

Miniszteriális tanácskozás 1944. október 14-én

A miniszterelnök a két hitlernémet beállítottságú úr, Reményi-Schneller Lajos és Jurcsek Béla kivételével megbeszélésre hívta a minisztereket. Közölte velük, hogy a kormányzó október 15-én 10 óra 30-ra összehívja a Koronatanácsot, amelynek témája a fegyverszünet lesz; erről a kérdéstről egy mélyreható tanácskozásra van szükség.

Mindenekelőtt a katonai helyzetet vitattuk meg, amelyről Nádás Lajos vezérezredes, a Vezérkar hadműveleti osztályának vezetője informált bennünket. A vezérkari főnök, Vörös János vezérezredes nem tartózkodott Budapesten. A helyzet katasztrófális volt.

Jóllehet, a kormányzó álláspontjával a fegyverszünet megkötését illetően egyetértettünk, két kérdést tisztázni kellett; a miniszterelnök biztosította a parlamentet, hogy megkérdezése nélkül fegyverszünet kötésére nem kerül sor, és ugyanez a kötelezettség állt fenn a német teljhatalmú megbízottal szemben is. Az utóbbi kérdés megoldása egyszerű volt, mert a kormányzó már néhány nappal előbb közölte, hogy fegyverszünet esetén Veeseimayert személyesen fogja erről erről tájékoztatni. Október 13-án délután a kormányzó megbízott, közöljem a megbízottal, hogy október 15-én tizenkét órára magához kéri. Veeseimayer, amikor beszéltem vele, közvetítéssel véletlenül ugyanerre az időpontra kért audienciát.

Ami a parlament értesítését illeti, felfogásunk az volt, hogy ennek meg kell történnie. Ha pedig a kormányzó ezzel nem értene egyet, úgy a kormány lemond, de a kormányzó kívánságára az új megbízatást elfogadja. A továbbiakban a miniszterelnök közölte, hogy a kormányzó a lakosságot egy „proklamáció” útján akarja tájékoztatni a fegyverszünetről. Ebben a vonatkozásban Lakatos megemlítette, hogy a proklamáció konceptusával nem ért egyet, úgy hogy ezt a kormányzóval még meg akarja vitatni. Ebben a fogalmazásban a proklamáció ellenjegyzésére nem hajlandó. Amennyire visszaemlékszem, Lakatos túlságosan élesnek tartotta a szövegben alkalmazott hangot. A kormány tagjai a proklamáció tartalmát első ízben csak a Koronatanács után ismerték meg. Álláspontunkat Vattay Antal vezérkari adjutáns közvetítette a kormányzónak. 1966. április 14-én kérdésemre Lakatos miniszterelnök Ausztráliából ezt írta nekem: „Amikor Ambrózy október 14-én a proklamáció szövegét a miniszterelnökségen előterjesztette, kihúztam a következő passzust: „Magyarország máától kezdve hadiállapotban lévőnek tekinti magát Németországgal szemben”. Véleményem szerint ilyen tónust csak az erősebbik rész használhatott volna, és gyakorlati szempontból is úgy vélekedtem, hogy ezáltal az egész akciót kockáztatnánk, a kormányzóval együtt félrelökhetnének bennünket stb. Javaslatom elfogadtattott.”

Ami a kormányzó biztonságát illeti, Vattay altábornagy közölte, hogy az erre vonatkozó intézkedéseket megtették. A kormány a továbbiakban arra az elhatározásra jutott, hogy Budapest fővárost a harcoktól mindenképpen megkíméli, mivel védelme reménytelen vállalkozás lenne, s csak a város és lakossága tönkretételére vezetne, amint az 1945. januárjában meg is történt. A Budapesten és környékén állomásozó német erők elleni támadás nem jött szóba, mert a kormányzó elvileg elvetett minden támadást a szövetségesek ellen, s azért is, mert az erőviszonyok a magyar csapatokra nézve voltak hátrányosak.

1944. október 15.

A kormányzó előterjesztése az angolszász hatalmaknak, Magyarország saját érdekszférájukba való bevonásával kapcsolatban — ami a Duna-medence jelentősége szempontjából nemcsak Magyarország, de egész Európa számára lényeges lett volna — nem talált visszhangra. Másfelől Magyarország tovább már nem térhetett ki Moszkva követelményei elől, mivel a Tiszától keletre folyó csata (a „Cigánybáró” hadművelet) már elveszítettnek volt tekintendő. A kormányzót mindezek az okok gyors döntésre sarkallták. Ezért hozta előre a fegyverszünet időpontját 20-óról 15-ére.

Október 15-én reggel, a Koronatanács megnyitása előtt a német Gestapo kelepçébe csalta és elhurcolta a kormányzó fiát, ifj. Horthy Miklóst. A kormányzó erről csak az ülés vége felé szerzett tudomást. Az SD ezen túlkapasát „Egér” fedőnéven hajtotta végre.

Erről a „Maus”-akcióról 1962-ben, egy az ifj. Horthy Miklóssal folytatott levélváltás útján megtudtam, hogy neki, Veesenmayer állításától eltérően, sosem állt szándékában, hogy Titoval politikai kapcsolatra lépjen. Célja sokkal inkább az volt, hogy Jugoszlávia útján Magyarországot titokban Olaszország felé biztosítsa. Átmenőállomásként Jugoszlávia irányában sógornőjének a magyar-horvát határon fekvő birtokát szemelte ki. E terv felfedése nyújtott az SD-nek a kiindulópontot október 15-i, 10 órakor végrehajtott rajtaütéséhez. Állítólag egy horvát akarta volna az ifjú Horthynak egy ismerős házban személyesen átadni Tito állítólagos levelét, összefüggésben Horthy határátlépésével. Ez az SD csapdájának bizonyult. Horthy és a Gestapo között lövésváltásra került sor.

A kormányzó a Koronatanácsot délelőtt 10 óra 45 perckor nyitotta meg. A kormány tagjain kívül jelen volt Ambrózy Gyula, a kabinetiroda főnöke, Vattay Antal altábornagy, a katonai iroda főnöke, Vörös János vezérezredes, a Vezérkar főnöke és Bárczy István államtitkár, mint a jegyzőkönyv vezetője.

A kormányzó elsőként a vezérkari főnököt kérte fel, hogy a katonai helyzetről tájékoztatást nyújtson. Mielőtt e kérdésnek eleget tett volna, Vörös vezérezredes jelentette a kormányzónak, hogy néhány peccel azelőtt ultimátumot kapott a német főhadiszállástól, amely szerint egész Magyarországot „német hadműveleti területté” nyilvánították. A rendelkezési jog a hadsereg főparancsnokságának hatáskörébe ment át. Végül az ultimátum leszögezi még, hogy a magyar vezérkar főnökének azonnal vissza kell vonnia az 1. és a 2. magyar hadsereg hátravonásáról az előző napon kiadott pa-

rancsát. A vonatkozó rendelkezéseket este 20 óráig jelenteni kell a német főparancsnokságnak, ellenkező esetben a Birodalom Magyarországgal szemben a legszigorúbb intézkedések életbeléptetésére kényszerül.

A táviratot a legélesebb hangnemben fogalmazták. A német követelések mind a kormányzóból, mind a kormány tagjaiból heves felháborodást váltottak ki, mert a parancsokat a magyar vezérkari főnök a kormányzó, mint legfőbb hadúr nevében adta ki. Minden egyébtől eltekintve, a döntés alapjául az szolgált, hogy a magyar hadseregek visszavonását tanácsossá tette a katonai helyzet, és a német katonai vezetés által kilátásba helyezett erők elmaradásának következményei is. A kormányzó úgy döntött, hogy a hadseregnek küldött parancs továbbra is érvényben marad.

A vezérkari főnök által adott helyzetelemzés leverő volt. A debreceni csata elveszett, a Tiszától keletre fekvő területet tovább nem lehetett tartani, a Duna-Tisza köze rövidesen teljes egészében az ellenfél kezébe került. A Hatvan–Miskolc övezetben még harcok folytak. A vasúthálózat és a pályaudvarok többsége használhatatlan állapotban volt, a bombatámadások eredményeként a gyárak nagy része nem üzemelt, és a légvédelem már csak papíron létezett. Ezen a helyzeten még esetleges újonnan bevetett erősítések sem tudtak volna változtatni; minden további harc céltalan volt.

E nyomatékos közlések után ismertette a kormányzó elahátározását: a szövetségesektől fegyverszünetet kell kérni. Kétségtelen, hogy Németország az összeomlás szélén áll; ha ez az eset bekövetkezik, Magyarországnak, mint az egyetlen visszamaradt szövetségesnek súlyos hátrányokkal kell számolnia. Magyarország minden kétség nélkül kemény próbatételnek lenne kitéve, míg a háború gyors befejezésével az országot és az embereket meg lehet menteni a megsemmisítéstől. Nincs harmadik út. A kormányzó hangsúlyozta, hogy amikor e súlyos elhatározásra kényszerítette magát, ezt nem csak a katonai helyzet alapján tette, hanem mert a német csapatok és a Gestapo minősíthetetlen magatartása miatt is szükségesnek látta ezt, lévén, hogy e magatartás az ország tervszerű kifosztásában jelentkezik.

Magyarország a háborút elvesztette, és ezért viselnie kell a következményeket, bármilyen súlyosak lesznek is ezek. – Moszkvában folyó tárgyalásokat a kormányzó csak néhány szóval említette. (Mint utóbb a katonai iroda főnöke közölte, e kérdést csakúgy, mint a proklamáció szövegét azért nem lehetett megtárgyalni, mert időközben megérkezett a német követ.)

A kormányzó e nyilatkozata után a miniszterelnök, Lakatos vezérezredes kért szót. Kifejtette, hogy osztja ugyan a kormányzó felfogását, mégis szeretné bejelenteni lemondását, mivel a fegyverszünet megvalósításáért a

felelősséget két okból nem tudná vállalni. Az egyik ok a parlamentnek adott kötelező ígéret arra nézve, hogy megkérdezése nélkül a fegyverszünetet nem kötik meg, a másik a német követnek annak idején tett ígéret, miszerint őt az ebben az irányban tervezett lépésekről tájékoztatni fogják. A kormányzó erre azt válaszolta, hogy a német követet ímént közölt döntéséről még aznap délben személyesen fogja tájékoztatni. Ami a parlament értesítését illeti, ő azt fölöslegesnek véli, mivel a fegyverszünet létrehozásának joga „legfőbb hadúr” minőségében őt illeti meg, és nincs szükség arra, hogy erről a parlamentet megkérdezzék. E kérdéstről Vladár Gábor igazságügyi miniszter és Ambrózy Gyula kabinetirodai főnök között szócsata keletkezett, melynek során Ambrózy úr a kormányzó felfogását képviselte, míg Vladár úr elvi okokból az ellenkező álláspontot védelmezte. Végül a kormányzó abban az értelemben határozott, hogy a kérdés az ő illetékeségi körébe tartozik. Erre a miniszterelnök előterjesztette a kormányzónak lemondását, amihez a kormány tagjai csatlakoztak. A kormányzó a lemondást elfogadta, a visszalépő minisztereket azonban felszólította az új kormány megalakítására. Majd magasra emelt hangon feltette a kérdést, hogy vajon van-e valaki, aki a kormányalakításban nem kíván résztvenni; ezek az urak elhagyhatják a helyüket. E felszólítás Jurcsek Béla és Reményi-Schneller Lajos miniszterhez volt címezve, minthogy németbarát beállítottságuk közismert volt. Mindazonáltal a két úr továbbra is benn maradt a kormányban, amint hogy a következő napon még a Szálasi kormányba is beléptek. Minden úgy játszódott le, ahogyan 14-én délután a miniszterek megbeszéltek. Utolsóként én kértem szót. Röviden vázoltam a külpolitikai helyzetet, utaltam Németország kritikus szituációjára, amire nézve teljes megerősítést kaptam a német külügyminisztérium egy magasrangú tisztviselőjétől, aki éppen az előző napon érkezett Berlinből. Hangsúlyoztam, hogy ez szó szerint a legutolsó pillanat, amelyben el kell határoznunk, hogy folytatjuk-e a háborút vagy fegyverszünetet kérünk. Mivel már senki sem jelentkezett szólásra és közben megérkezett a német követ, a kormányzó bezárta a Koronatanácsot és az urakat felkérte, hogy a soron levő eskütétel végett maradjanak még együtt.

A német követ és Hitler különmegbízottjának fogadása a kormányzó által

Déli tizenkettőkor a miniszterelnök és az én jelenlétemben a kormányzó fogadta a német követet. Az audiencia, amely körülbelül egy fél

óráig tartott, drámai volt. A kormányzó éles hangnemben és kemény szavakkal hányta a követ szemére a német csapatok és a Gestapo magatartását, ami nem jelent egyebet, mint az ország kirablását. Németország ígéreteiből mindezeidig egyetlen egyet sem tartott be; ennek eredménye a hősiessen harcoló magyar csapatok veresége és az ország nagy részének elvesztése. Ugyanakkor azonban a német kormány az országban az ellenzéki pártokat támogatta, rendtelenséget szított és beavatkozott Magyarország belső viszonyaiba. Különösen feltűnő példája ennek Bakay Szilárd altábornagy, a budapesti főparancsnok alattomos letartóztatása és Németországba hurcolása. A katonai helyzet teljesen reménytelen, a háborút elvesztették. Ennek megfelelően elhatározta, hogy a szövetséges hatalmaknál lépést tesz a fegyverszünet érdekében.

E nyilatkozathoz kapcsolódva a kormányzó megrendítő szavakkal tett szemrehányást a követnek amiatt, hogy a fiát kelepcebe csalták, és keserű hangon vádolta, amiért negyedik gyermekétől is el akarta szakítani. E szavaknál a kormányzó felugrott székeből és bizonyítékként egy tölténytárat dobott az asztalra, amelyből egy töltény hiányzott. E tölténytárat egy magyar testőr adta át a kormányzónak, aki az ifjú Horthy kísérőjeként jelen volt letartóztatásánál. Annak az SD-tisztviselőnek a pisztolyából származott, aki rálőtt Horthy fiára.

A követ erősen impresszionálva hallgatta végig a kormányzó rendkívül éles és keserű szavait, és azzal próbálta igazolni magát, hogy az ifjabb Horthy Miklós ügyéhez nincs semmi köze. A történekeért minden felelősséget Winkelmann SS-Obergruppenführer-re hárított. Tagadta, hogy ebbe az ügybe egyáltalán bevonták volna, mindazonáltal megjegyezte, hogy tudomása szerint az ifjú Horthy Tito embereivel állt kapcsolatban. Ezt követően a követ azon fáradozott, hogy a kormányzót a fegyverszünet megkötésére irányuló szándékáról lebeszélje. Ez azonban nem sikerült neki. Végezetül arra kérte a kormányzót, hogy fogadja Hitler rendkívüli megbízottját, Rahn követet, aki repülőgéppel Budapestre érkezik (Rahn Mussolini kormányánál volt követ a Garda-tónál, és ő volt az olaszországi birodalmi teljhatalmú megbízott). A kormányzó erre késznek nyilatkozott. Miután a követ 1 óra körül a kormányzótól eltávozott, Hlatky András államtitkár a budapesti rádió útján nyilvánosságra hozta a proklamációt. Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy a proklamáció hangját nemcsak a miniszterelnök, de magam is túlságosan élesnek találtam. Ezt a tónust minden bizonnyal Hitlernek Magyarországgal szemben gyakran kíméletlen magatartása váltotta ki.

Rahn követ 13 óra körül jelent meg a kormányzónál, s vele a tanács-

kozás négy szemközt zajlott le. A kormányzó, amint később közölte velem, a beszélgetés folyamán feltette a követnek a kérdést, hogy vajon a német hadvezetőség nem fogja-e visszavonni csapatait Magyarország nyugati határaitra és így Magyarországot sorsára hagyni. (Ezzel kapcsolatban a kormányzó valószínűleg Finnország példájára gondolt.) Rahn követ azt válaszolta, hogy ez feladatának szögesen ellentmondana, de hogy ezt a gondolatot a felső német vezetésnek mégis előterjeszti majd, legyen bár egy ilyen előterjesztés jogossága merő feltételezés. A német csapatok visszavonása ugyanis nem lenne lehetséges, ha a magyar csapatok a fegyvert leteszik és ezáltal az ellenségnek szabad utat biztosítanak. A kormányzó azt válaszolta, hogy e kérdést meg akarja beszélni a kormányával, és a délután folyamán a követtel ismét felveszi a kapcsolatot. A délutáni megbeszélésen, amit a követtel Lakatos miniszterelnök és én folytattunk, ez a kérdés már nem került szóba. A kormányzó ugyanis a miniszterelnököt és engem bízott meg, hogy a délután folyamán a kapcsolatot felvegyük Rahn követtel, mivel ő meghozott döntését fenntartotta és így egy új találkozást fölöslegesnek vélt.

Fegyverszünet kérelem a szövetséges hatalmaktól

A királyi vár egyik termében 14 órakor fogadtam a svéd és a török követet. Az urakkal közöltem a kormányzó fegyverszünet-kérelemre irányuló elhatározását, és felkértem őket, hogy kérésünket közvetítsék a nagyhatalmakhoz, amit a két követ készségesen elvállalt. Anélkül, hogy a probléma lényegi részét közelebbről elemeztük volna, a két követ magatartásából azt a benyomást szereztem, hogy a kormányzó és a kormány elhatározását helyeselték.

... (Az itt mellőzött részben Henney az ismert kormányzói proklamációról, annak kihirdetése és a csapatokhoz való eljuttatásának nehézségeiről, végül az új kormány eskütételéről ír.)

Október 15. délutánjának és a 16.-ára virradó éjszakának eseményei

A súlyos délelőtti események után átmentem a miniszterelnöki palotába, ahol a következő nap hajnaláig még további nehéz elhatározásokat kellett hoznunk.

Alig hogy odaérkeztem, megjelent József főherceg, aki súlyos szemrehányásokat tett mind a miniszterelnöknek, mind nekem, és helytelenítette

a fegyverszüneti kérelemre irányuló elhatározást. El akarta érní, hogy fel-
lépjünk a kormányzónál a határozat visszavonása érdekében, amit azonban
mi nem voltunk hajlandók elvállalni.

Időközben befutottak az első jelentések arról a hatásról, amit a kor-
mányzó döntése kiváltott. Az első hírek azt mutatták, hogy a szélsőséges
erők és szervezetek a németek intenzív segítségével a lakosságnak azon réte-
geit igyekeznek befolyásolni, amelyek a kormányzó lépését megértéssel fog-
adták. A délután folyamán kezükbe került a rádió, úgy hogy Szálasi szól-
hatott a néphez, a kormányzó és a kormány elleni lázítás céljával. A kor-
mányzó proklamációja mind a hadsereget, mind a népet váratlanul érte, mi-
vel előzetesen a német csapatok, valamint a nagyszámú SS- és Gestapo-szer-
vezet miatt felvilágosító lépésekre semmilyen lehetőség nem volt.

(...)

Hangsúlyozni kell, hogy magyar részről a Budapesten tartózkodó
mintegy 25 000 főre tehető német erővel szemben nem volt lehetséges a
fellépés, mert csak gyenge erők álltak rendelkezésre. Egy gyenge és techni-
kailag rosszul felszerelt zászlóalj Budapest környékén és egy zászlóalj a vá-
rosban. Emiatt a kormány azon tagjai, akik a miniszterelnökségen tartóz-
kodtak – a miniszterelnök, Csatay, Rakovszky kultuszminiszter és én –
kénytelenek voltak a helyzetet újraelemezni és annak megfelelő határozato-
kat hozni. Mindenekelőtt elhatároztuk, hogy a helyzetet megbeszéljük a
német követtel és Rahn rendkívüli megbízottal. Az utóbbi a kormányzót
már délben erre kérte. Ő azonban a találkozót elutasította és e feladattal a
miniszterelnököt és engem bízott meg.

Délután megjelent a miniszterelnökségen Feine követségi tanácsos,
hogy Lakatos miniszterelnököt és engem a német követségre kísérjen. Midőn
odaérkeztünk, a folyosón Rahn küldött fogadott bennünket, és a követ,
igen komor arccal – ami Veessenmayernél szokatlan volt –, e szavakkal for-
dult hozzánk: „Amíg az Önök foglyai vagyunk, nem tudunk Önökkel tár-
gyalni.” Ez a nyilatkozat meglepett bennünket és én feltettem a kérdést,
hogy az urak vajon mire alapozzák kijelentésüket. Kiderült, hogy a Várhoz
vezető utat aláaknázták, úgy hogy a német követség Pesten fekvő részével
az összeköttetés lehetetlenné vált. Lakatos miniszterelnök azonnal felvette
a telefonösszeköttetést Vattay altábornaggal, a kormányzó katonai irodája
főnökével, s ezáltal a helyzet tisztázódott. A Várhoz vezető utat a kormány-
zó biztonsága érdekében Lázár Károly tábornok, a testőrség parancsnoka
saját elhatározásából záratta le. Ismertté vált ugyanis, hogy a Mussolini ki-
szabadítása által nevezetessé lett Skorzeny SS-vezető speciális csoportjával

együtt Budapestre érkezett. A miniszterelnök elérte, hogy az összekötő utat tegyék mindenekelőtt szabaddá. Lázár tábornok önhatalmú eljárásáról sem a miniszterelnöknek, sem nekem nem volt tudomásunk. Amint Rahn küldött emlékirataiból kiderül, a német urak idegessége abból táplálkozott, hogy Szálasi ezidő szerint a német követségen tartózkodott és a Vár lezárása miatt azt nem tudta elhagyni.

A miniszterelnök által és általam a német követségen folytatott tárgyalás különös módon zajlott le. A miniszterelnök a követtel tárgyalt a fegyverszünet kérdéséről, valamint a délután folyamán előállt helyzetről, míg én Rahn küldöttel hosszú megbeszélést folytattam a magyar fegyverszünet szükségességéről. Lényegében véve arra hivatkoztam, hogy nekünk, miután a háború menthetetlenül elveszett, azon kell lennünk, hogy az országot megóvjuk a további pusztulástól. A küldött ellenérvei nem voltak meggyőzőek. Egyébként a kormányzó elutasító álláspontját (az újabb találkozó ügyében – a ford.) a fegyverszüneti kérdésben hozott elvi döntéséből vezethetem le. Megkérdeztem azután a küldöttet, hogy hogyan ítéli meg a háború kimenetelét, mire a következő érvekkel akart meggyőzni engem: Németország a háborút meg fogja nyerni. Jelenleg fél millió ember áll kiképzés alatt, akik márciusig harcképesek lesznek, ugyanakkorra elkészülnek a csodafegyverek is, és mind a keleti, mind a nyugati irányban elkezdődik a nagy offenzíva, amely a háborút eldönti. Csak nem tagadhatom, milyen óriási hatást fejtett ki Londonban a V-1-fegyver? Azt válaszoltam, hogy a V-1 csodálatos, ám nem háborúeldöntő fegyver. Ezután a követ felsorolt egyéb előnyös, gyártás alatt álló fegyvereket és repülőgépeket, amelyek a döntéshez hozzájárulnak majd. Rövid válaszom abban állt, hogy nem kívánok Németország győzelmi esélyeiről ítéleteket alkotni, én csak egyet tudok: Magyarország a háborút elveszítette.

A kormányzói audiencián és később a délután folyamán Rahn küldött minden gondja arra irányult, hogy bennünket a fegyverszünetről eltérítsen. Miután belátta, hogy fáradozásai nem érnek célt, szemünkre hányta a háromhatalmi egyezményből ránk háruló kötelezettségeket, amelyek értelmében Németországot nem hagyhatjuk el és hozzájárulása nélkül nem köthe-tünk fegyverszünetet. Ez a támadás készületlenül ért. Azt válaszoltam, hogy a fegyverszünet megkötésére már csak a következő okokból is jogunk van: a nemzetközi jog értelmében egy nemzetközi egyezmény elveszti érvényességét, ha a résztvevők helyzetében lényeges változás következik be (Clausula rebus sic stantibus). Mivel a háromhatalmi egyezmény egyik résztvevője, Olaszország a fegyverszünet megkötésével a paktumot érvényen kívül he-

lyezte, illetve az maga magát megszüntette, az egyezmény számunkra is érvénytelenné vált, s Magyarország ezáltal szabad kezet kapott. Ehhez jön, hogy Németország 1944. márciusában Magyarország jogellenes megszállásával a szövetségi szerződést maga is megsértette.

Az én számomra az a körülmény volt a döntő, hogy hazám életéről és haláláról volt szó. Egy ilyen rendkívüli nemzeti szükségállapotban a politikai események menete által tartalmatlanná vált szerződés nemzetközi jogi értékelése minden súlyát elveszíti. Gondoljunk Bismarck szavaira, aki szerint egyetlen nép sincs arra kötelezve, hogy a szövetségi hűség oltárán önmagát feláldozza.

A miniszterelnök megbeszélései a délután folyamán előállt új helyzet körül forogtak és azt célozták, hogy a katonai helyzet miatt bekövetkezett bizonytalanság ne vezessen összeütközésekhez a német és a magyar csapatok között, továbbá a kormányzó fiának szabadonengedésére irányultak. Veessenmayer és Rahn arra kértek, hogy álláspontunkat a lehető leghamarabb írásban is juttassuk el hozzájuk.

Jóllehet Rahn küldött Ribbentrop külügyminisztertől szigorú utasításokat kapott arra, hogy Magyarország kilépését a háborúból megakadályozza, és a tanácskozások során igyekezett is ezeket érvényre juttatni, mégis az volt az érzésem, hogy a háború általános kimenetelének kérdésében meglehetősen illúziómentes elképzelései voltak.

(...)

Mindezek a tárgyalások azonban már csak azért sem vezethettek eredményre, mert Magyarország felső katonai vezetése többé nem funkcionált. Minden kísérlet ellenére a kora délutáni óráktól kezdve sem a miniszterelnöknek, sem nekem nem sikerült vele a kapcsolatot felvenni. Mindehhez jött végül az oroszok által benyújtott ultimátum, valamint a további események gyors menete.

22 óra körül a miniszterelnök, Rakovszky Iván és én a királyi várba mentünk, hogy jelentést tegyünk a Veessenmayerral és Rahn küldöttet folytatott megbeszéléseinkről. Jelen volt Ambrózy Gyula, a kabinetiroda főnöke és Vattay Antal vezérkari adjutáns.

Alig tettük meg jelentésünket a miniszterelnökkel délutáni megbeszéléseinkről a német követségen, amikor Ambrózy Gyula közölte, hogy Faraghó vezérezredes moszkvai tárgyalásai sikerre vezettek és hogy a megkérdezett feltételekre másnap reggel, vagyis 16-án 8 óráig választ kell adnunk.

A feltételek a következők voltak:

a) a magyar csapatokat vissza kell vonni a trianoni határokra;

- b) Magyarországnak minden kapcsolatot meg kell szakítania Németországgal és hadat kell Németországnak üzennie;
- c) a fegyverszüneti tárgyalások 10 napon belül elkezdődnek;
- d) a feltételek visszautasítása a tárgyalások végérvényes megszakítását jelentik.

Egyetértettünk a kormányzóval abban, hogy az orosz feltételeket nem fogadhatjuk el. E fontos megbeszélés után Ambrózy át akart nekem adni egy iratköteget, azzal a megjegyzéssel, hogy adjam le Moszkvának a választ. Ezt a feladatot azzal utasítottam vissza, hogy az üzenetváltás anyagát részleteiben nem ismerem és ilyen rövid idő alatt nem tudom áttanulmányozni. Egyébként e kérdések megválaszolását feleslegesnek tartottam, mivel a hivatalos fegyverszüneti kérést aznap 14 óra 35 perckor személyesen átadtam a Budapesten akreditált svéd és török követnek. Ambrózy urat arra kértem, adja le a választ személyesen, mivel ő az anyag egész terjedelmét tökéletesen ismeri. Délben valamennyi követséget telefonon értesítik. Ambrózy az oroszoknak küldendő választ magára vállalta.

A kormányzó ekkor már fáradt és gondterhelt benyomást tett, amin a legutóbbi események alapján nem is lehetett csodálkozni. Elhatározottsága és kiegyensúlyozottsága azonban változatlan maradt. Sohasem ingadozott, sem ebben a kritikus pillanatban, sem az elmúlt hetekben, amelyek nehéz és felelősségteljes feladat elé állították.

Az audiencia után visszatértünk a miniszterelnökségre és tájékoztattuk az ott tartózkodó miniszterkollégákat a helyzetről.

A nyilasok hatalomátvétele

A délutáni események, és még inkább a kormányzónak az orosz ultimátummal kapcsolatos döntése után a miniszterelnökségen jelenlevő kormánytagok súlyos elhatározások előtt találták magukat. Elsősorban a következőkről kellett határozatot hozni:

- a vár ellen másnap reggelre tervezett német támadás megakadályozása;
- az ország központi vezetésének szervezete és a kormányzó személyes biztonsága.

Mindenekelőtt azon kellett gondolkodni, hogy a kora reggeli órákban a vár ellen tervezett támadást elhárítsuk. A vár ellen irányított lokális támadás könnyen kiválthatta a polgárháborút. Az október 15-i események ugyanis Budapesten mozgásba hozták az úgynevezett „ellenállási” szervezeteket.

Ezek magukba foglalták a munkásosztály nagy részét, és pedig a baloldali beállítottságú részét, ezen kívül pedig olyan lakosságcsoportokat, amelyek a háború folytatását céltalannak tartották. A munkásosztály aktív fellépése már komoly formákat öltött. Ezáltal az esetleges összeütközés, a polgárháború bizonyos formájának körvonalai láthatóvá váltak. Ezt azonban minden áron meg kellett akadályozni.

Ebből az okból kifolyólag a várból való visszatérte után a miniszterelnök 23 óra körül telefonon kapcsolatba lépett Veessenmayer német követel és közölte vele, hogy rövidesen nagyon fontos közleményt tesz és megkéri, hogy a felesleges vérontás elkerülése érdekében addig ne kezdeményezzen semmiféle erőszakos lépést. Rendkívül nehéz és kényes kérdést jelentett a központi vezetés átalakítása is, oly módon, hogy ezáltal semmiféle lyuk és káosz ne keletkezzék. A német vezetés október 15.-e delétől Szálasit nyíltan támogatta. A kormányzó azonban semmiképpen sem akarta őt a kormányalakítással megbízni. Kiutat kellett találni, ami lehetővé teszi, hogy a feladattal egy jobboldali személyiséget bízzanak meg. Ezt azonban csak a német követ és teljhatalmú megbízott útján lehetett elérni. Ebben a veszélyes helyzetben a jogi és alkotmányos gondolkodásnak háttérbe kellett szorulnia: csak a gyakorlati megoldás szempontjait lehetett számításba venni.

E kérdés megvitatása alatt megjelent Vattay altábornagy, a kormányzó katonai irodájának főnöke és közölte, hogy a kielezett helyzetre való tekintettel a kormányzó személye és családja is veszélyben van, s hogy éppen ezért a probléma a kormány részéről gyors megoldást követel. Véleménye szerint az egyetlen megoldás az lett volna, ha a kormányzó, anélkül, hogy lemondana, magát a német követség oltalma alá helyezi és új miniszterelnököt nevez ki. Lakatos miniszterelnök osztotta Vattay felfogását, de azon a nézetten volt, hogy a kormányzóval e kérdést magának Vattaynak kell tisztáznia.

A jelenlevő miniszterek, akik a kritikus helyzetnek megfelelő intézkedéseket tárgyalták, mint fent már említettük, azt a felfogást vallották, hogy a kormányzó biztonságának kérdését a kormány problémájával összefüggésben és éppen nem attól függetlenül kell megoldani. Ennek következtében megoldást csak a német vezetéssel együtt lehetett találni. Az adott tények alapján nem maradt tehát hátra más, mint hogy a kormányzó – miután a Lakatos kormány visszalépett – az új kormány megalakításával a német vezetést bízta meg. Személy szerint azonban ő maga semmi esetre sem mondhat le, ezen kívül pedig saját személyét és családját német védelem alá kell helyezni.

Vattay altábornagy éjfélkor tért vissza a miniszterelnökségre és közölte, hogy a kormányzó előterjesztését elfogadta. (Amint később, a háború befejeződése után kijelentette, a kormányzó a javaslatot elutasította. A kormányzó, valamint István fiának özvegye ugyanezt többször elismételte előttem.) Vattay magatartását csak a kormányzóhoz való ragaszkodása és sorsa feletti aggodalma magyarázza és alapozza meg. (Ezt a kormányzó az emigrációban említette nekem.)

Vattay altábornagy közlésére a miniszterelnök és kollégái a következőkben egyeztek meg:

a kormány lemond; e célból másnap délelőtt 10 órakor minisztertanácsot tartanak. A német követséget a kormány lemondási szándékáról és a kormányzónak Vattay által közölt elhatározásáról azonnal értesítik. E közlés alapján a miniszterelnöknek a német követet fel kell kérnie arra, hogy a német erők által tervezett támadást, amiről állandóan újabb hírek futottak be, minden eszközzel akadályozza meg. A német követséggel a kapcsolatot csak hajnali háromkor lehetett felvenni. 4 óra körül Feine követségi tanácsos a miniszterelnökségre érkezett, hogy a miniszterelnök közlését személyesen is tudomásul vegye és megvitassa.

A vár ellen tervezett támadást sikerült megakadályozni. Sajnos kisebb mértékű lövöldözésekre és összeütközésekre sor került, éspedig reggel 5 és 6 óra között a várkertben, ahová a támadás leállításáról szóló parancs nem érkezett el idejében. Német részről a harc 5 halottat és 14 sebesültet követelt.

(...)

Az október 16-án délelőtt 10 órára kitűzött minisztertanácsot már nem lehetett megtartani, mert a Skorzeny féle SS-alakulat reggel 8 órakor megszállta a miniszterelnökség palotáját és letartóztatta az ott tartózkodó minisztereket: Rakovszky Ivánt, báró Schell Pétert és engem. Lakatos miniszterelnök a német követség meghívására hajnali 5 óra óta megbeszélés címén ott volt feltartva és onnan csak késő délután térhetett vissza a miniszterelnökségre.

Az akkori események egy érdekes ábrázolását Lakatos Géza egy levelének köszönhetem, amelyet 1965. szeptember 17-én Ausztráliából írt:

„Letartóztatásunk után, vagyis 1944. október 16-a reggelét követően a délelőtt a Verböczy utcai Hatvany palotában eseménytelenül telt el, kivéve, hogy a kormányzót felszólították, hogy menjen át a szomszédos szobába, ahol Szálasi tartózkodott, és arra kérte, nevezze ki miniszterelnökké, amit azonban ő kerekén elutasított. Mint mondotta nekem: 'Kidobtam.' További epizódot jelentett Tost szárnysegéd öngyilkossága.”

„...este 7 és 8 óra között újból és utoljára a német követségre vittek, ahol Rahn követ a következőket mondta: 'Végül is, excellenciás uram, egy rövid pert kell csinálni, hogy a kormányzó úr fia tulajdonképpen a haditörvénytörésekre tartozik. Az utolsó magyar földön harcoló német katona élete nagyobb érték számomra, mint a fiatal Horthy, akit tulajdonképpen le kellene löni.' (Ezt Rahn a nürnbergi perben állítólag tagadta. — A szerző megjegyzése.) Ezután papírt és ceruzát vett elő és megfogalmazta német nyelven a kormányzó lemondó nyilatkozatát, amit azután az ott fontoskodó Rajnis Ferenc (később Szálasi minisztere) magyarra fordított.

Azután felszólított, hogy ezt irassam alá. Elutasítottam. Eleget tettem kérésének annyiban, hogy Veesenmayert elkísértem a palotába, ahol előadtam Rahn fenyegetéseit. Első kérdése Veesenmayerhez ez volt: „Mi van a fiammal?” Veesenmayer válasza: „Holnap felszáll a különvonatra, hogy vajon Bécsben vagy Linzben-e, azt nem tudom pontosan.” A kormányzó erre: „Bizonyos lehetek ebben?” Veesenmayer: „Becsületszavamat adom rá.” Erre a kormányzó kérdően rám nézett, amire csak annyiban válaszoltam, hogy nincs jogom a követ becsületszavában kételkedni. Erre a kormányzó aláírta lemondását.

A lemondás koncipiálásában tehát nem volt funkcióm; német őrség nem volt jelen. Ezzel szemben tény, hogy a kormányzó fiát, ifj. Horthy Miklóst nem kapta vissza.”